

De Chinese miljoenenstad Guangzhou.

[B] **HET SYSTEEM DRAAIT VERDER BIJ GRATIE VAN HET SYSTEEM. “GELUKKIGE SLAVEN” VAN TOM LANOYE**

“And now for something completely different”, moet Tom Lanoye gedacht hebben bij het aanvangen van zijn recentste boek, *Gelukkige slaven*. Speelde zijn vorige roman, *Sprakeloos*, zich nog af in het familiale decor dat we kennen uit *Een slagerszoon met een briljetje* en *Kartonnen dozen*, dan zoomt *Gelukkige slaven* spectaculair ver uit. Lanoye tilt de vertelling in zijn nieuwe roman – half thriller, half zedenschets van deze dolle tijden – met brio naar een mondiaal plan. De opdracht aan vriend R., “die me uit de klei trok en me leerde reizen”, leest in die optiek als een beginselverklaring: hier staat er meer op het spel dan een familiechroniek. Deze keer verkent Lanoye de mondiale economische crisis in een wereld waarin het oude Westen buitenspel wordt gezet, en waarin een gok evenveel waard is als een rationele analyse.

Niettemin knoopt Lanoye in *Gelukkige slaven* expliciet aan bij zijn eigen vroege werk. “We vinden Tony Hanssen terug tijdens de hondsdagen van een verstikkende, walmende, besmettelijke zomer”, luidt de openingszin. Bij trouwe lezers van Lanoyes oeuvre doet de naam Tony Hanssen ongetwijfeld een belletje rinkelen: Hanssen is het hoofdpersonage van Lanoye’s debuut als romancier, *Alles moet weg* (1988).

De Tony-van-toen was een overmoedige ex-student die probeerde een slaatje te slaan uit het morsige, intussen schijnbaar verdwenen Vlaanderen van de late jaren tachtig. Het cynisme van de ware *foefelaar* bleek Tony echter niet te bezitten, en al gauw kwam hij zwaar in de problemen. Aan het eind van *Alles moet weg* monstert Tony aan op de lange omvaart, en een kwarteeuw lang verneemt de lezer niets meer van hem. Tot nu toe.

De Tony-van-nu is, na omzwervingen als *cruise director* op de zeven wereldzeeën, gedegradeerd tot *toy boy* voor de vrouw van een schimmige Chinese tycoon. Een berg gokschulden heeft Tony veroordeeld tot lijfeigenschap van deze maffiafiguur. Bij het begin van de roman vervult Tony zijn rol van gigolo tot in de pijnlijkste consequentie – en dan moet het nog écht fout beginnen te lopen.

Enter Tony Hanssen. Een naamgenoot van de ons bekende Tony, maar met een heel ander parcours achter de rug. Deze Tony is een schipbreukeling van de financiële crisis, een in ongenade gevallen bankier die wereldwijd wordt gezocht, maar er tot dusver in geslaagd is van de radar te verdwijnen. In Zuid-Afrika jaagt hij op neushoorns, in opdracht van een schimmige Chinese tycoon. *Does this sound familiar?*

“Er zijn broers die minder op elkaar lijken”, voegt Lanoye er nadrukkelijk aan toe, wanneer beide

Tony's oog in oog met elkaar komen te staan. Lanoye gebruikt de naamsverwarring echter niet om de lezer op het verkeerde been te zetten, daarvoor zijn beide Tony's te zeer behept met een eigen idioom. Maar voor de buitenwacht is de naamsverwarring het beginpunt van een reeks misverstanden, die Lanoye laat doorwerken tot op de laatste bladzijde.

Plaats van actie: ver van huis. Tony uit *Alles moet weg* vinden we terug in Argentinië, zijn naamgenoot ontsnapt met een fortuin aan neushoornhoorn uit Zuid-Afrika, en het *dénouement* speelt zich af in de Chinese boomtown Guangzhou. Europa is ver weg, nog slechts een "uiteenvallend continent" met "vuile sneeuw op straat en onheilsberichten in alle parlementen en beursgebouwen". Chian is daarentegen "het kraambed van de toekomst". Als kinderen van het oude continent zijn beide Tony's, ondanks opstoten van *bravado*, niet opgewassen tegen de mallemlen waarin ze terechtkomen.

Hoezeer de twee Tony's zichzelf telkens opnieuw van hun rationele *sangfroid* proberen te overtuigen, hun emoties krijgen steeds op noodlottige wijze de overhand. Toch gaan de personages nergens aan het flippen en maken ze meestentijds een erg beheerste indruk – al is de grens met zelfbegoocheling zeer dun. Lanoyes protagonisten doen zichzelf niet de das om met pathetische emotionele uithalen, maar door de al te begrijpelijke zwaktes van erotische drift en geldzucht, of evenzeer door opstoten van medeleven en heimwee naar huis. Toegeven aan de eigen menselijkheid is onontkoombaar, maar wordt genadeloos afgestraft in het universum dat Lanoye ons voorspiegelt. Het menselijke bevattingvermogen volstaat al lang niet meer om wijs te worden uit de machinaties die zich in enkele dagen tijd ontspinnen in Guangzhou; deze wereld is de mensen die haar bewonen boven het hoofd gegroeid. Tony, de voortvluchtige bankier, zou dit bij uitstek moeten weten: was hijzelf, *in tempore non suspecto*, niet een van de schaarse nerds van het bankwezen die nog vat had op de computermodellen die steeds grotere, steeds minder vatbare winsten tevoorschijn toverden? De economie is, in een van de meest kritische terzijdes in deze roman, de fase van de zuivere lyriek binnengetroten: handel om de handel als economische tegenvoeter van *l'art pour l'art*. Even onbegrijpelijk als hermetische poëzie. Maar nu verliest ook Tony zijn greep op het spel.

De schaal waarop het spelletje in *Gelukkige slaven* gespeeld wordt, is ongezien. Herinnert u zich nog hoe de broers, zusters, *nonkels* en tantes in de *Monstertrilogie* in de weer waren om hun pionnetjes in West-Vlaanderen, Brussel en Luxemburg op het speelbord te houden in de strijd tegen – o ironie – een Amerikaanse zakenbank? De intrige van *Gelukkige slaven* doet de capriolen van de Vlaamse nonkeldynastie in de *Monstertrilogie* in het niet verzinken. Gefrutsel in de marge, vergeleken met de transcontinentale "maffiakoterij" waarin de twee Tony's verzeild raken. Vlaanderen is ver weg. *Gelukkige slaven* speelt op een gemondialiseerd schouwtoneel, waarin de krijtlijnen van de permacrisis zich nu pas langzaam aftekenen. Wie speelt, verliest. Een andere wet schijnt er niet te gelden.

Voortdurend blijft de titel van het boek intrigeren, vooral dat betekeniszwangere "slaven". De beide Tony's mogen dan wel speelballen zijn van een machinerie die hun bevattingvermogen ver te boven gaat, dan nog wekken Lanoye's personages nooit de indruk dat zij zich gelaten neerleggen bij hun lot. Als ze al slaven zijn, dan hebben Tony Hanssen en Tony Hanssen het van zichzelf alvast niet door. Gokkers en spelers misschien, maar slaven? Beide Tony's, zowel de "oude" die we al kenden uit *Alles moet weg* als zijn tegenhanger die in deze roman zijn intrede doet, geloven ondanks alles in hun eigen keuzevrijheid, in de rotsvaste overtuiging dat ze zich met een minimum aan vindingrijkheid wel uit de penarie zullen werken. Met slaven hebben beiden gemeen dat ze in Guangzhou vooral een poging ondernemen om hun vrijheid terug te kopen. Maar toch roept een term als "slaven" een notie van slachtofferschap op, van onderworpen zijn aan omstandigheden en absoluut gezag, en dat is op dit duo minder van toepassing. Daarvoor zijn de beide Tony's – de ene als gefaalde gokker, de andere als gesjeesde bankier – net iets te medeplichtig aan de situatie waarin plots hun eigen levens op het spel komen te staan. Diep in hun binnenste zijn beide Tony's absolute meritocraten en dus, op het eerste gezicht, uitermate geschikt om een rol te spelen in het enorme casino dat hun wereld geworden is: winners tegen losers, tot het uiterste. En net omdat de lezer de verwickelingen enkel vanuit hun standpunt te zien krijgt, is die bij momenten echt

geneigd om de Tony's in hun al te voorbarige triomfgevoelens te volgen – de tragische ironie van hun soms vliegensvlug bedachte plannen steekt pas laat in de roman de kop op. De titel *Gelukkige slaven* dient zich niettemin aan als een waarschuwing, die de lezer alvast attent maakt op de pijnlijke ironie die spreekt uit zoveel zelfverzekerdheid en de pijnlijke misvatting dat ze de touwtjes in handen hebben. En “gelukkig” lijken ze sowieso geen van beiden.

Gelukkige slaven wil verschillende boeken tegelijk zijn: een thriller en een avonturenroman, jazeker, maar ook een tekst vol systeemkritiek, soms bijna een parabel. Dat is wel heel ambitieus voor een compact geheel van net driehonderd bladzijden. Als thriller is de roman best geslaagd, met een strak vertelritme en een scèneopbouw die lonkt naar een kundige no-nonsense verfilming. Een enkele keer wordt het verhaal al te nadrukkelijk onderbroken voor de interventie van de Zuid-Afrikaanse politie-inspecteur Khumalo, wiens exposé over de nasleep van de Apartheid wel erg ver uitwaaiert – al zal zijn input verderop in het verhaal onmisbaar blijken. Met de grimmige *comedy of errors* die de naamsverwarring tussen beide Tony's veroorzaakt, tekent Lanoye sowieso voor een sterke plot.

Maar wat echt blijft nazinderen, ook wanneer de thrillerplot in de herinnering van de lezer alweer is vervaagd, is Lanoye's analyse van een wereld die de regels van het casino tot natuurwetten heeft opgetild, wars van alle menselijke consideratie. Het systeem draait verder bij gratie van het systeem, zonder zich iets aan te trekken van een fysieke realiteit, van het leven of de dood of het geluk van de mensen aan de speeltafel. En vervangt u speeltafel rustig door “werkvloer”, “beursgebouw” of “parlement”.

Tot slot: moge *Gelukkige slaven* u ertoe brengen om ook *Alles moet weg* nog eens van de plank te nemen, al was het maar om vast te stellen hoezeer de tijden veranderd zijn.

MICHIEL LEEN

TOM LANOYE, *Gelukkige slaven*, Prometheus, Amsterdam, 2013, 304 p.